

Literatuuronderwijs via de televisie

De Nederlandse Onderwijs Televisie (NOT) besteedt regelmatig aandacht aan literatuur in haar programma's. De NOT wil graag vaste voet krijgen in het onderwijs. Er bestaan echter nogal wat weerstanden bij docenten tegen het gebruik van televisieprogramma's in de klas. Waarom? Arita van der Sluis sprak hierover met twee medewerkers van de NOT en bekeek drie programma's van een nieuwe literatuurserie voor de bovenbouw van het voortgezet onderwijs.

'Het enige dat de Tweede Wereldoorlog als gespreksonderwerp kan vervangen is een Derde Wereldoorlog,' aldus Harry Mulisch in het programma van de Nederlandse Onderwijs Televisie (NOT) over zijn roman *De aanslag*. Dit lijken ware woorden. De nasleep van de Tweede Wereldoorlog wekt niet alleen discussie op in krant en tijdschrift, ook op de literatuurlijsten van scholieren komen boeken met de oorlog als thema nog steeds ontzettend veel voor. De NOT heeft mede hierom en omdat het dit jaar vijftig jaar geleden is dat de Tweede Wereldoorlog uitbrak een nieuwe lessenserie voor televisie gemaakt, genaamd *Schrijvers over de oorlog*. De vijfdelige lessenserie is bedoeld voor het literatuuronderwijs in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs.

De serie

De serie bevat vijf programma's van 25 minuten. Elk programma heeft één boek als onderwerp, waarin de oorlog centraal staat. Achtereenvolgens zullen programma's worden uitgezonden over *Wierook en tranen* van Ruyslinck, *De donkere kamer van Damokles* van Hermans, *De aanslag* van Mulisch, *Pastorale 1943* van Vestdijk en *Het meisje met het rode haar* van De Vries. Bij de serie hoort verder schriftelijk lesmateriaal voor docent en leerlingen, dat ook per boek is gerangschikt.

Op het moment dat dit artikel geschreven werd, was het materiaal nog niet geheel gereed. Maar in elk deel staat informatie over de auteur en zijn er interviewfragmenten afgedrukt. Verder zijn persreacties opgenomen die gepubliceerd zijn ten tijde van het verschijnen van het boek. Achtergrondinformatie bij de literaire invalshoeken, een samenvatting van het verhaal en vragen en opdrachten completeren het materiaal. Er zijn zowel individuele als groepsopdrachten die gericht zijn op de verwerking van de romans. In het lesmateriaal staat bij een aflevering af en toe een vraag die verwijst naar de andere boeken, maar die kan zonder bezwaar worden overgeslagen. Elk boek kan dus goed apart behandeld worden; binnen de serie is het een afgerond geheel.

Portretfoto's boven treinrails

De drie programma's die ik van deze serie gezien heb, hebben globaal dezelfde opzet. Elk programma begint met pakkende beelden uit de verfilming van het boek. Daarna volgt de schrijver die uitlegt wat het thema van het boek is en die de titel verklaart; dit alles op heldere wijze. Daarna volgen afwisselend filmfragmenten, archiefbeelden, interviewbeelden met de auteur, interviewbeelden met oud-verzetsmensen en soms actuele beelden van locaties uit de boeken of films.

Wat opvalt is dat er veel aandacht besteed is aan visuele aspecten. Er zijn prachtige beeldovergangen die tegelijkertijd functioneel zijn. Zo komt er in het programma over *Wierook en tranen* een prachtige overgang voor van een shot van de schrijver die op de treinrails staat naar het shot van dezelfde treinrails maar dan in de film, en in de aflevering over *Het meisje met het rode haar* verschijnen de portretfoto's van de mannen uit Putten boven de treinrails in de cadans van de goederenwagons waarmee ze naar een werkkamp werden getransporteerd.

Hoewel de programma's in opzet overeenkomen, zijn er onderlinge verschillen. Dat ligt onder andere aan de getoonde filmbeelden. Het maakt nogal een verschil of je naar fragmenten uit een recente film als *De aanslag* kijkt of naar het twintig jaar oude *Wierook en tranen*. Verder speelt ook mee welke auteur aan het woord is.

Zo gaat Ward Ruyslinck heel helder in op de literaire aspecten en thema's van zijn werk. Het vrij persoonlijke verhaal van Theun de Vries vond ik zelf minder interessant. Harry Mulisch werd geïnterviewd in Bloemendaal, bij de graven van Hannie Schaft en Gerrit van der Veen, wat zijn woorden extra nadruk geeft.

Drempelverlagend

De formule van de programma's is gebaseerd op de succesvolle serie *Geef mij maar een boek*, die door de NOT in het kader van leesbevordering en boekpromotie werd gemaakt voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs en die werd uitgezonden in 1989. Boekfragmenten werden gedramatiseerd, de auteur kwam in beeld en vertelde over z'n boek. Bovendien werd er veel achtergrondinformatie gegeven bij het literaire werk in de vorm van een Bulkboek. Eerdere literatuurprogramma's van de NOT hebben nooit zo'n hoge waardering gekregen als deze serie. De enthousiaste reacties worden door de NOT dan ook toegeschreven aan bovengeschetste formule.

Ook deze nieuwe serie staat in het kader van leesbevordering en boekpromotie en beoogt dat de leerling na het zien van het programma aangespoord wordt het boek zelf te lezen. Verder probeert men te bereiken dat de leerling door het programma inzicht krijgt in aard, inhoud en structuur van het boek. Om dit laatste te bereiken wordt er mijns inziens wel eens iets te veel van het plot weggegeven in de getoonde filmfragmenten.

Een grote verdienste van dit soort programma's is dat ze de drempel van het lezen van literatuur verlagen. Door de schrijver zelf zo duidelijk het boek te laten uitleggen, kunnen leerlingen die het boek lezen zelf het boek ook veel beter begrijpen, want als je zonder enige voorkennis een literair werk gaat lezen, kunnen je veel dingen ontgaan. Op deze manier zullen uitspraken als 'ik begrijp niks van dit boek' of 'literatuur is niks voor mij' waarschijnlijk niet meer zoveel te horen zijn van scholieren.

Maar schuilt hierin dan niet het gevaar dat leerlingen volstaan met het kijken naar het programma en het boek links laten liggen, omdat alle voor het examen relevante informatie in het programma zit? Hier is door de makers aan ge-

dacht. In het lesmateriaal komen vragen voor die alleen maar beantwoord kunnen worden als het boek zelf ook gelezen is. Slimme (of juist domme?) leerlingen schrijven de goede antwoorden op en leren die voor het mondeling examen uit het hoofd. Ik ben erg benieuwd hoe dit in de praktijk gaat.

Wat wil de NOT met deze serie?

De NOT wil dat haar programma's bekeken en gebruikt worden in het onderwijs. Daarom hebben ze voor deze serie weinig risico genomen en boeken gekozen die veel gelezen worden. Bovendien moesten van deze boeken filmfragmenten voorhanden zijn. De keuze van de boeken kwam tot stand op grond van een frequentielijst van de meest gelezen boeken in het voortgezet onderwijs. Bovenaan staan *De aanslag*, *De donkere kamer van Damokles*, *Wierook en tranen* en oorlogsboeken van Marga Minco, Simon Vestdijk en Theun de Vries. Als deze serie aanslaat, denkt men in de toekomst ook minder voor de hand liggende titels te behandelen.

Uit door de NOT uitgevoerd behoeftenonderzoek onder docenten Nederlands is gebleken dat er bij hen belangstelling bestaat voor literaire thema's en literaire portretten als onderwerp van een programma. Voorwaarde daarbij is wel dat de programma's op zichzelf staan en dat docenten zelf kunnen beslissen welk programma ze wel en welk ze niet gebruiken in hun lessen. Wat dat betreft zou deze serie een succes kunnen worden.

Toch twijfelt men bij de NOT. Volgens Karel Maartense, de leider van het project *Schrijvers over de oorlog*, is het erg vreemd dat er wel veel belangstelling bestaat voor elke nieuwe onderwijsmethode, maar dat er voor onderwijs televisieprogramma's weinig of geen interesse bestaat.

Die geringe belangstelling berust volgens hem vaak op vooroordelen. Hij bespeurt in het onderwijsveld een onterechte minachting voor televisieprogramma's. Deze zouden bedreigend zijn voor het leesgedrag van leerlingen. De televisie gaat de plaats van de literatuur innemen, leerlingen lezen niet meer, maar kijken naar televisieseries. Televisie kijken, zo menen docen-

ten, doet ook een ander beroep op de aandacht van de leerling, namelijk op het recreatieve denken. Zo wordt televisie en video nog wel vaak gebruikt in de klas. Maar de NOT heeft volgens Maartense juist didactische doelstellingen met de programma's en geen recreatieve, zoals bij voorbeeld het literaire programma van Boudewijn Büch.

Dat het moeilijk is om krediet te krijgen in het onderwijs leiden de makers af uit het feit dat ze de leraren individueel moeten aanschrijven omdat er anders geen respons komt. Leraren zijn in het algemeen eigenwijs en individualistisch; er blijkt weinig overleg en overeenstemming te zijn over hoe je als sectie Nederlands het literatuuronderwijs zou kunnen invullen.

Veel docenten zullen het hiermee eens kunnen zijn, maar een belangrijker reden is misschien wel dat het tot nu toe verschenen materiaal geen aanleiding gaf om het te gebruiken of dat men domweg niet op de hoogte is van het bestaan van de programma's.

Een ander bezwaar om series als *Schrijvers over*

de oorlog in de les te gebruiken, ligt op het praktische vlak. Zolang nog niet elk lokaal is uitgerust met video, moet de leerkracht tijd steken in het opnemen van programma's, videoapparatuur regelen, ermee sjouwen en nog wat van zulke probleempjes, die bij een toch al grote taakomvang al snel onoverkomelijk zijn.

De NOT wil helpen bij het literatuur leren lezen en begrijpen. De keuze en de volgorde van de beelden van elk programma zijn niet toevallig volgens Kees van Harten, de regisseur van de programma's. Juist om de informatie zo goed mogelijk over te laten komen is gezocht naar optimale overdrachtsmomenten door filmbeelden, archiefmateriaal en interviewfragmenten. Hij heeft veel aandacht besteed aan de muziek, omdat die een grote invloed heeft op de manier waarop je de beelden ervaart.

Dit lijkt een open deur, want iedere regisseur zal hetzelfde zeggen over zijn programma's. In het geval van *Schrijvers over de oorlog* vind ik dat de makers erin geslaagd zijn. De serie kan een heel goed leermiddel zijn, omdat het zaken

biedt die schriftelijk materiaal alleen niet kan bieden.

Zo biedt *Schrijvers over de oorlog* beelden met de emotionele waarde en intensiteit van de roman; een interview met de auteur, zodat je deze leert kennen en snapt wat hij met zijn boek wilde zeggen. Verder biedt het achtergrondinformatie, zodat je het boek in zijn totaliteit kan bevatten. Zo ontstaat er een complex geheel dat alleen op deze wijze tot stand kan komen en dat meerwaarde aan zo'n programma over het desbetreffende boek geeft.

Evaluatie

Na de uitzendingen komen er standaard enquêtesuitslagen (zoals van elk televisieprogramma). De makers willen echter ook zelf de scholen in om te zien hoe er met het materiaal gewerkt wordt en wat de reacties zijn. Ook hopen ze op spontane reacties van leerkrachten. Docenten kunnen op deze wijze invloed hebben op wat er gemaakt kan worden.

Ik heb begrepen met welke inzet en met welk enthousiasme aan deze serie is gewerkt en ik denk dat dat ook uit de programma's blijkt. Alleen maar kijken dus!

Het tekstboek is voor f9 te bestellen bij de NOT, Afdeling Verkoop, Antwoordnummer 1115, 1200 VB Hilversum (035: 72 36 11).

De precieze uitzenddata van de programma's vindt u in de agenda, op p. 80.

RECENSIE

Itie van den Berg, Jannie Roemeling & Joke Zwart: Vrouwen over taal in hun werk

Tineke Krol, Anke Burger &
Franca van Alebeek,
*Geschoold in de praktijk: vrouwen over taal
in hun werk*
Amsterdam, Pendoor, 1988
288 blz., f 24,50

Taalgebruik van arbeidervrouwen

'Kijk, dit is de brief. Ja, het staat er kort en krachtig, maar je ziet er niet aan af dat ik er soms wel twintig velletjes voor verknoei.'

Literatuur over vrouwen en taal is er volop. De laatste tien jaar is er in binnen- en buitenland veel onderzoek verricht naar de verschillen tussen mannen en vrouwen in taalverwerving en taalgebruik en naar specifieke kenmerken van het taalgebruik van vrouwen. Onderscheid naar klasse wordt er bij vrouwen echter zelden gemaakt en de conclusies zijn meestal gebaseerd op onderzoek onder vrouwen uit de hogere of middenklasse.

De schrijfsters van *Geschoold in de praktijk* hebben vooral te maken met arbeidervrouwen; zij hebben daarvoor behoefte aan studies waarin het taalgebruik van juist deze vrouwen centraal staat. Dezelfde behoefte wordt aangegeven door Open School-begeleidsters. Voor hun werk met laaggeschoolde vrouwen ontbreekt geschikt en ondersteunend materiaal. Ze hebben eveneens behoefte aan materiaal waarin taalscholing van vrouwen wordt verbonden met onderzoek naar hun maatschappelijke positie en hun mogelijkheden na de Open School.

Daarom besloten de schrijfsters tot een on-